

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده زبان‌شناسی
گروه زبان‌شناسی همگانی

پایان نامهٔ دکتری رشتهٔ زبان‌شناسی همگانی

دگردیسی (تحول) زبان علمی فارسی: انتقال شفاف اطلاعات

استاد راهنما :

دکتر یحیی مدرسی

استادان مشاور :

دکتر محمد دبیر مقدم

دکتر مصطفی عاصی

پژوهشگر :

معصومه حاجی‌زاده

خرداد ماه ۱۳۹۴

قدر دانم ...

- قدر دان همیشه‌گی مادر که دعای خیرش اطمینان‌خاطری است که امیدوارم میدارد به لطف مداوم پروردگار...
- سپاس خود را پیشکش پدر می‌کنم که پشتیبان‌اش دلگرم کرده است به تداوم تحصیل...
- سپاسگذار و دلگرم به حضور استادان گرامی که فرجام‌رسیدن این کار فراهم شد به آموزش مدام و پردازش مداوم....
- دلخوش به همراهی دوستان که در تبادل دانسته‌ها، مایه‌گذارند و در تکمیل آورده‌ام، سرمایه‌ها....
- قدر می‌دانم تلاش تمام کسانی که در شناساندن "زبان‌شناسی" به من ، کوشش‌ها کرده‌اند....

پشکش...

به

پدر و مادر

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

هیأت داوران در جلسه مورخ ۱۳۹۴/۳/۲۶

رساله‌ی تحصیلی خانم معصومه حاجی زاده دانشجوی مقطع دکتری رشته‌ی زبان شناسی همگانی

تحت عنوان:

دگردیسی (تحول) زبان علمی فارسی: انتقال شفاف اطلاعات

را بررسی کردند و رساله با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱. استاد راهنمای رساله، جناب آقای دکتر یحیی مدرسی تهرانی با مرتبه علمی استاد امضا
۲. استاد مشاور رساله، جناب آقای دکتر محمد دبیر مقدم با مرتبه علمی استاد امضا
۳. استاد مشاور رساله، جناب آقای دکتر سید مصطفی عاصی با مرتبه علمی استاد امضا
۴. استاد داور داخلی، سرکار خانم دکتر آرزیتا افراشی با مرتبه علمی دانشیار امضا
۵. استاد داور مدعو، سرکار خانم دکتر شهین نعمت زاده با مرتبه علمی استادیار امضا
۶. استاد داور مدعو: جناب آقای دکتر فرهاد ساسانی با مرتبه علمی دانشیار امضا

امضای رئیس پژوهشگاه

امضای مدیر گروه

امضای نماینده مدیریت تحصیلات تکمیلی

چکیده

با گسترش متون علمی و گفتمان علمی، اخیراً بررسی و تحلیل این گونه متون و مقایسه آنها با زبان روزمره به منظور دستیابی به معیارهای شفافیت و گویایی هرچه بیشتر در آن، اهمیت بسیاری پیدا کرده است. هدف از انجام پژوهش حاضر، بررسی وضعیت گونه علمی زبان فارسی، طی یک دوره ۶۰ ساله است؛ به عبارت بهتر، هدف این پژوهش، بررسی چگونگی انتقال اطلاعات توسط این گونه زبانی و میزان درک‌پذیری آن توسط دانشجویان و نیز نقش ترجمه در تغییر ساختار این گونه زبان فارسی است. از جمله رویکردهایی که توانایی بالایی در تحلیل متن دارد، دستور نقش‌گرای نظام‌مند است. از آنجا که دستور نقش‌گرا از سویی به معنا اهمیت می‌دهد و از سوی دیگر به کاربرد زبان، ابزار مناسبی برای بررسی چگونگی بیان مفاهیم معنایی مختلف، به واسطه الگوهای دستوری، است. بر اساس هدف اصلی و کلی این پژوهش پنج سوال در قالب فرانش تجربی دستور نقش‌گرای هلیدی و فرایندهای ششگانه آن در این رساله مورد توجه قرار گرفته است. برای تحلیل متون مورد بررسی در این پژوهش، از هر شش فرایند هلیدی (فرایندهای مادی، ذهنی، رابطه‌ای، بیانی، وجودی و رفتاری) استفاده شده است. برای نشان دادن وضعیت کنونی گونه علمی زبان فارسی و تحولات آن طی ۶۰ سال اخیر، با استفاده از روش نمونه‌گیری، سه حوزه علمی فیزیک (در علوم پایه)، پزشکی (در علوم پزشکی) و جامعه‌شناسی (در علوم اجتماعی) به عنوان نمونه انتخاب شد. بخش عمده داده‌های این پژوهش، متون گفتاری و متون نوشتاری از بیست‌وچهار کتاب در سه رشته منتخب و در دو گروه ترجمه و تالیف انتخاب شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهند که در گونه علمی زبان فارسی فرایند مادی پربسامدترین فرایند و فرایند وجودی کم‌بسامدترین فرایند است؛ بنابراین شاید بتوان این ساختار را به عنوان الگویی برای متون علمی زبان فارسی در نظر گرفت. همچنین رابطه مستقیمی میان نوع فرایند استفاده شده برای انتقال مفاهیم و میزان درک‌پذیری متون گونه علمی زبان فارسی وجود ندارد. اگرچه مترجم در انتخاب فرایند تا حدی تحت تاثیر نویسنده مبدا قرار می‌گیرد، اما با قطعیت نمی‌توان از تاثیر متون ترجمه‌ای بر متون تالیفی سخن گفت. نکته دیگر اینکه داده‌ها تغییر قابل توجهی در ساختار نقشی و کاربرد فرایندها طی دوره مورد بررسی نشان نمی‌دهند.

کلیدواژه‌ها: دستور نقش‌گرا، گونه علمی فارسی، فرانش تجربی، فرایندهای شش‌گانه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: سیمای پژوهش
۲	۱-۱ مقدمه
۳	۲-۱ موضوع پژوهش و اهمیت آن
۴	۳-۱ هدف‌های پژوهش
۵	۴-۱ پرسش‌های پژوهش
۶	۵-۱ فرضیه‌های پژوهش
۶	۶-۱ روش پژوهش
۷	۱-۶-۱ جامعه نمونه
۷	۲-۶-۱ گردآوری داده‌ها
۹	۳-۶-۱ آزمون‌های آماری
۱۰	۷-۱ مفاهیم بنیادی
۱۲	۸-۱ ساختار پژوهش
۱۲	۹-۱ جمع‌بندی

فصل دوم: پیشینه پژوهش

- ۱۴ ۱-۲ مقدمه
- ۱۴ ۲-۲ نگرش‌های متفاوت به گونه علمی زبان
- ۱۵ ۳-۲ نگرش‌ها نسبت به گونه علمی زبان فارسی
- ۲۰ ۴-۲ نگاه نقش‌گرایی به گونه علمی زبان
- ۲۳ ۵-۲ جمع‌بندی

فصل سوم: ملاحظات نظری

- ۲۶ ۱-۳ مقدمه
- ۳۰ ۲-۳ دستور نقش‌گرا
- ۳۰ ۱-۲-۳ بنیان نقش‌گرایی
- ۳۲ ۲-۲-۳ فرانش‌ها
- ۳۳ ۱-۲-۲-۳ فرانش اندیشگانی
- ۳۳ ۲-۲-۲-۳ فرانش بینافردی
- ۳۴ ۳-۲-۲-۳ فرانش متنی
- ۳۴ ۳-۲-۳ فرانش تجربی
- ۳۴ ۱-۳-۲-۳ معرفی فرانش تجربی

۳۵	۲-۳-۲-۳ عناصر تشکیل دهنده متن
۳۷	۳-۳-۲-۳ گذرایی
۳۹	۴-۳-۲-۳ فرایندهای اصلی
۴۴	۵-۳-۲-۳ فرایندهای فرعی
۴۵	۶-۳-۲-۳ عناصر حاشیه‌ای
۴۵	۳-۳ جمع‌بندی
	فصل چهارم: توصیف و تحلیل داده‌ها
۴۸	۱-۴ مقدمه
۴۹	۲-۴ توصیف داده‌ها
۴۹	۱-۲-۴ متون پزشکی
۴۹	۱-۱-۲-۴ نوشتاری
۶۴	۲-۱-۲-۴ گفتاری
۶۶	۲-۲-۴ متون جامعه‌شناسی
۶۶	۱-۲-۲-۴ نوشتاری
۸۲	۲-۲-۲-۴ گفتاری
۸۴	۳-۲-۴ متون فیزیک

۸۴	۱-۳-۲-۴ نوشتاری
۱۰۰	۲-۳-۲-۴ گفتاری
۱۰۱	۳-۴ آزمون فرضیه‌ها
۱۰۲	۱-۳-۴ فرضیه نخست
۱۰۶	۲-۳-۴ فرضیه دوم
۱۱۳	۳-۳-۴ فرضیه سوم
۱۱۶	۴-۳-۴ فرضیه چهارم
۱۲۱	۵-۳-۴ فرضیه پنجم
۱۲۳	۴-۴ جمع‌بندی
	فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری
۱۲۶	۱-۵ مقدمه
۱۲۶	۲-۵ بازنگری پژوهش
۱۳۱	۳-۵ دیگر نتایج پژوهش
۱۳۳	۴-۵ مقایسه نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های مشابه
۱۳۴	۵-۵ محدودیت‌ها
۱۳۵	۶-۵ پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده
۱۳۵	۷-۵ جمع‌بندی

۱۳۷	کتاب‌نامه فارسی
۱۴۴	کتاب‌نامه انگلیسی
۱۴۹	واژه‌نامه فارسی - انگلیسی
۱۵۵	واژه‌نامه انگلیسی - فارسی
۱۶۲	پیوست

فهرست جدول‌ها و نمودارها

صفحه	عنوان
۵۲	جدول ۴-۱ فراوانی شش فرایند در هشت کتاب پزشکی
۶۵	جدول ۴-۲ فراوانی و درصد وقوع فرایندها در متون گفتاری پزشکی
۶۹	جدول ۴-۳ فراوانی شش فرایند در هشت کتاب جامعه‌شناسی
۸۳	جدول ۴-۴ فراوانی و درصد وقوع فرایندها در متون گفتاری جامعه‌شناسی
۷۶	جدول ۴-۵ فراوانی شش فرایند در هشت کتاب فیزیک
۱۰۰	جدول ۴-۶ فراوانی و درصد وقوع فرایندها در متون گفتاری فیزیک
۱۰۴	جدول ۴-۷ ارزش پی مربوط به اختلاف پنج فرایند با یکدیگر
۳۶	نمودار ۳-۱ نمایی کلی از عناصر تشکیل دهنده بند
۳۸	نمودار ۳-۲ نمایی از رابطه میان انواع فرایندها و چگونگی ترکیب‌بندی آنها
۵۳	نمودار ۴-۱ درصد وقوع فرایندها در متن ۱ پزشکی
۵۳	نمودار ۴-۲ درصد وقوع فرایندها در متن ۲ پزشکی
۵۴	نمودار ۴-۳ درصد وقوع فرایندها در متن ۳ پزشکی
۵۴	نمودار ۴-۴ درصد وقوع فرایندها در متن ۴ پزشکی

- ۵۵ نمودار ۴-۵ درصد وقوع فرایندها در متن ۵ پزشکی
- ۵۵۴ نمودار ۴-۶ درصد وقوع فرایندها در متن ۶ پزشکی
- ۵۶ نمودار ۴-۷ درصد وقوع فرایندها در متن ۷ پزشکی
- ۵۶ نمودار ۴-۸ درصد وقوع فرایندها در متن ۸ پزشکی
- ۵۷ نمودار ۴-۹ فراوانی فرایند مادی در هشت کتاب پزشکی مورد بررسی
- ۵۷ نمودار ۴-۱۰ فراوانی فرایند رابطه‌ای در هشت کتاب پزشکی مورد بررسی
- ۵۸ نمودار ۴-۱۱ فراوانی فرایند ذهنی در هشت کتاب پزشکی مورد بررسی
- ۵۹ نمودار ۴-۱۲ فراوانی فرایند بیانی در هشت کتاب پزشکی مورد بررسی
- ۵۹ نمودار ۴-۱۳ فراوانی فرایند وجودی در هشت کتاب پزشکی مورد بررسی
- ۶۰ نمودار ۴-۱۴ فراوانی فرایند مادی در متون تالیفی و ترجمه‌ای پزشکی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۶۱ نمودار ۴-۱۵ فراوانی فرایند رابطه‌ای در متون تالیفی و ترجمه‌ای پزشکی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۶۲ نمودار ۴-۱۶ فراوانی فرایند ذهنی در متون تالیفی و ترجمه‌ای پزشکی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۶۳ نمودار ۴-۱۷ فراوانی فرایند بیانی در متون تالیفی و ترجمه‌ای پزشکی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۶۴ نمودار ۴-۱۸ فراوانی فرایند وجودی در متون تالیفی و ترجمه‌ای پزشکی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۶۵ نمودار ۴-۱۹ فراوانی فرایندها در متون گفتاری و نوشتاری پزشکی
- ۷۰ نمودار ۴-۲۰ درصد وقوع فرایندها در متن ۱ جامعه‌شناسی

- ۷۰ نمودار ۴-۲۱ درصد وقوع فرایندها در متن ۲ جامعه‌شناسی
- ۷۱ نمودار ۴-۲۲ درصد وقوع فرایندها در متن ۳ جامعه‌شناسی
- ۷۱ نمودار ۴-۲۳ درصد وقوع فرایندها در متن ۴ جامعه‌شناسی
- ۷۲ نمودار ۴-۲۴ درصد وقوع فرایندها در متن ۵ جامعه‌شناسی
- ۷۲ نمودار ۴-۲۵ درصد وقوع فرایندها در متن ۶ جامعه‌شناسی
- ۷۳ نمودار ۴-۲۶ درصد وقوع فرایندها در متن ۷ جامعه‌شناسی
- ۷۳ نمودار ۴-۲۷ درصد وقوع فرایندها در متن ۸ جامعه‌شناسی
- ۷۴ نمودار ۴-۲۸ فراوانی فرایند مادی در هشت کتاب جامعه‌شناسی مورد بررسی
- ۷۵ نمودار ۴-۲۹ فراوانی فرایند رابطه‌ای در هشت کتاب جامعه‌شناسی مورد بررسی
- ۷۶ نمودار ۴-۳۰ فراوانی فرایند ذهنی در هشت کتاب جامعه‌شناسی مورد بررسی
- ۷۷ نمودار ۴-۳۱ فراوانی فرایند بیانی در هشت کتاب جامعه‌شناسی مورد بررسی
- ۷۸ نمودار ۴-۳۲ فراوانی فرایند وجودی در هشت کتاب جامعه‌شناسی مورد بررسی
- ۷۹ نمودار ۴-۳۳ فراوانی فرایند مادی در متون تالیفی و ترجمه‌ای جامعه‌شناسی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۷۹ نمودار ۴-۳۴ فراوانی فرایند رابطه‌ای در متون تالیفی و ترجمه‌ای جامعه‌شناسی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۸۰ نمودار ۴-۳۵ فراوانی فرایند ذهنی در متون تالیفی و ترجمه‌ای جامعه‌شناسی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۸۱ نمودار ۴-۳۶ فراوانی فرایند بیانی در متون تالیفی و ترجمه‌ای جامعه‌شناسی در بازه‌های زمانی مختلف

- ۸۱ نمودار ۴-۳۷ فراوانی فرایند وجودی در متون تالیفی و ترجمه‌ای جامعه‌شناسی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۸۳ نمودار ۴-۳۸ فراوانی فرایندها در متون گفتاری و نوشتاری جامعه‌شناسی
- ۸۸ نمودار ۴-۳۹ درصد وقوع فرایندها در متن ۱ فیزیک
- ۸۸ نمودار ۴-۴۰ درصد وقوع فرایندها در متن ۲ فیزیک
- ۸۹ نمودار ۴-۴۱ درصد وقوع فرایندها در متن ۳ فیزیک
- ۸۹ نمودار ۴-۴۲ درصد وقوع فرایندها در متن ۴ فیزیک
- ۹۰ نمودار ۴-۴۳ درصد وقوع فرایندها در متن ۵ فیزیک
- ۹۰ نمودار ۴-۴۴ درصد وقوع فرایندها در متن ۶ فیزیک
- ۹۱ نمودار ۴-۴۵ درصد وقوع فرایندها در متن ۷ فیزیک
- ۹۱ نمودار ۴-۴۶ درصد وقوع فرایندها در متن ۸ فیزیک
- ۹۲ نمودار ۴-۴۷ فراوانی فرایند مادی در هشت کتاب فیزیک مورد بررسی
- ۹۳ نمودار ۴-۴۸ فراوانی فرایند رابطه‌ای در هشت کتاب فیزیک مورد بررسی
- ۹۴ نمودار ۴-۴۹ فراوانی فرایند ذهنی در هشت کتاب فیزیک مورد بررسی
- ۹۵ نمودار ۴-۵۰ فراوانی فرایند بیانی در هشت کتاب فیزیک مورد بررسی
- ۹۶ نمودار ۴-۵۱ فراوانی فرایند وجودی در هشت کتاب فیزیک مورد بررسی
- ۹۷ نمودار ۴-۵۲ فراوانی فرایند مادی در متون تالیفی و ترجمه‌ای فیزیک در بازه‌های زمانی مختلف

- ۹۷ نمودار ۴-۵۳ فراوانی فرایند رابطه‌ای در متون تالیفی و ترجمه‌ای فیزیک در بازه‌های زمانی مختلف
- ۹۸ نمودار ۴-۵۴ فراوانی فرایند ذهنی در متون تالیفی و ترجمه‌ای فیزیک در بازه‌های زمانی مختلف
- ۹۹ نمودار ۴-۵۵ فراوانی فرایند بیانی در متون تالیفی و ترجمه‌ای فیزیک در بازه‌های زمانی مختلف
- ۹۹ نمودار ۴-۵۶ فراوانی فرایند وجودی در متون تالیفی و ترجمه‌ای فیزیک در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۰۱ نمودار ۴-۵۷ فراوانی فرایندها در متون گفتاری و نوشتاری فیزیک
- ۱۰۳ نمودار ۴-۵۸ میانگین مجموع فرایندها در متون ترجمه‌ای و تالیفی سه رشته
- ۱۰۵ نمودار ۴-۵۹ فراوانی فرایندها در تمامی متون مورد بررسی در سه رشته
- ۱۰۶ نمودار ۴-۶۰ فراوانی فرایندها در کلیه کتاب‌های تالیفی سه رشته
- ۱۰۷ نمودار ۴-۶۱ فراوانی فرایندها در تمامی متون تالیفی و ترجمه‌ای سه رشته
- ۱۰۸ نمودار ۴-۶۲ فراوانی فرایندها در متون تالیفی و ترجمه‌ای رشته پزشکی
- ۱۰۹ نمودار ۴-۶۳ فراوانی فرایندها در متون تالیفی و ترجمه‌ای رشته جامعه‌شناسی
- ۱۱۰ نمودار ۴-۶۴ فراوانی فرایندها در متون تالیفی و ترجمه‌ای رشته فیزیک
- ۱۱۱ نمودار ۴-۶۵ اختلاف معنادار فرایند وجودی در متون ترجمه‌ای و تالیفی پزشکی
- ۱۱۲ نمودار ۴-۶۶ اختلاف معنادار فرایند رابطه‌ای در متون ترجمه‌ای و تالیفی فیزیک
- ۱۱۲ نمودار ۴-۶۷ اختلاف معنادار فرایند ذهنی در متون ترجمه‌ای و تالیفی فیزیک
- ۱۱۳ نمودار ۴-۶۸ فراوانی فرایندها در متون نوشتاری پزشکی و محاوره

- ۱۱۴ نمودار ۴-۶۹ فراوانی فرایندها در متون گفتاری پزشکی و محاوره
- ۱۱۴ نمودار ۴-۷۰ فراوانی فرایندها در متون نوشتاری جامعه‌شناسی و محاوره
- ۱۱۵ نمودار ۴-۷۱ فراوانی فرایندها در متون گفتاری جامعه‌شناسی و محاوره
- ۱۱۵ نمودار ۴-۷۲ فراوانی فرایندها در متون گفتاری فیزیک و محاوره
- ۱۱۶ نمودار ۴-۷۳ فراوانی فرایندها در متون نوشتاری فیزیک و محاوره
- ۱۱۷ نمودار ۴-۷۴ فراوانی فرایندهای مادی و رابطه‌ای در متون پزشکی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۱۷ نمودار ۴-۷۵ فراوانی فرایندهای ذهنی، بیانی و وجودی در متون پزشکی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۱۸ نمودار ۴-۷۶ فراوانی فرایندهای مادی و رابطه‌ای در متون جامعه‌شناسی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۱۸ نمودار ۴-۷۷ فراوانی فرایندهای ذهنی، بیانی و وجودی در متون جامعه‌شناسی در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۱۹ نمودار ۴-۷۸ فراوانی فرایندهای مادی و رابطه‌ای در متون فیزیک در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۱۹ نمودار ۴-۷۹ فراوانی فرایندهای ذهنی، بیانی و وجودی در متون فیزیک در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۲۰ نمودار ۴-۸۰ میزان درک دانش‌آموزان از متون سه رشته در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۲۲ نمودار ۴-۸۱ بسامد استفاده از فرایندهای مادی در متون سه رشته در بازه‌های زمانی مختلف
- ۱۲۲ نمودار ۴-۸۲ بسامد استفاده از فرایندهای ذهنی در سه رشته در بازه‌های زمانی مختلف

فصل اول

سیمای پژوهش

۱-۱ مقدمه

برخی زبان‌شناسان در گذشته بر این باور بودند که تنها با هجوم یک کشور به کشور دیگر، تغییر زبان^۱ رخ می‌دهد. اگرچه اکنون این عامل، یکی از عوامل تغییر زبان است، اما تنها عامل تاثیرگذار نیست. تغییرات زبانی منعکس‌کننده گرایش‌های موجود در هر جامعه زبانی یا ویژگی‌های مورد نیاز آن جامعه است (پیتر استکول^۲ ۲۰۰۷: ۵۳). یکی از موضوعات اصلی در زبان‌شناسی اجتماعی، مطالعه تغییر و تنوع زبانی و نیز رابطه اجتناب‌ناپذیر آن با عوامل اجتماعی است. زبان فارسی، زبان ملی و رسمی میلیون‌ها نفر از مردم، در گستره سرزمین‌های بزرگی است که از جمله ایران، افغانستان و تاجیکستان را دربر گرفته و با زبان‌های متعددی در این قلمرو وسیع در ارتباط است.

تغییرات زبانی سریع ناشی از گسترش علم و فناوری اطلاعات که به ویژه با گسترش اینترنت در زبان انگلیسی روی داده است، لزوم واکنش سریع و مناسب را در گونه علمی زبان فارسی ایجاد می‌کند. عصر انفجار اطلاعات، زبانی ساده و شفاف را در عرصه‌های علمی طلب می‌کند و گونه علمی زبان فارسی نیز بایستی چنین ظرفیتی داشته باشد. برای نشان دادن ضرورت نیاز به بررسی گونه علمی در این بخش، موضوع، هدف از انجام پژوهش، سوال‌ها و فرضیه‌های پژوهش معرفی خواهد شد.

1 language change

2 P.Stockwell

۱-۲ موضوع پژوهش و اهمیت آن

دانش‌جویان و دانش‌پژوهان فارسی‌زبان و نیز علاقه‌مندان به زبان فارسی در درک و نگارش بسیاری از مقاله‌های علمی با مشکلات زیادی مواجه هستند. آمیختگی گونه‌های علمی^۱ و ادبی فارسی یا خارج شدن آن از هنجارهای سادگی و شفافیت مورد نیاز، اگرچه ممکن است از یک سو بر غنای زبان فارسی بیافزاید، اما از سوی دیگر شاخص علمی بودن را در زبان فارسی کم‌رنگ می‌کند. استعاری، پوشیده سخن گفتن و حذف که از ویژگی‌های ادبی و هنری متون است، می‌تواند در گونه علمی زبان به یک معضل تبدیل شود. گونه علمی گونه‌ای است که انتقال اطلاعات در آن صحیح، صریح، شفاف و ساده باشد. اما گرایش‌های سیاسی، هنری و ادبی ما گاه به گونه علمی زبان فارسی نیز نفوذ کرده است و ویژگی در لفافه سخن گفتن را به نوعی در گونه علمی فارسی نیز وارد کرده است.

دانش‌جویان ایرانی در کتاب‌های درسی - تا مقطع دیپلم - چندان با نثر علمی آشنا نمی‌شوند؛ نتیجه این عدم آشنایی با متون علمی، نگارش‌های غیرشفافی است که حتی متخصصان مربوط به یک رشته معین نیز گاهی در درک آن با مشکل مواجه‌اند. ترجمه‌های فارسی گاه آنقدر پرابهام‌اند که افراد ترجیح می‌دهند، به جای اینکه وقت خود را صرف خواندن ترجمه‌ای نامفهوم و دشوار کنند، منبع اصلی را مطالعه کنند. باید در نظر داشت که با مراجعه به منابع اصلی، افراد بیش از پیش از زبان فارسی فاصله خواهند گرفت. با توجه به این‌گونه مشکلات، نیاز به بررسی ویژگی‌های زبان علم بسیار محسوس‌تر است. با کمک معیارهایی که از چنین پژوهش‌هایی به دست می‌آید، می‌توان فارسی علمی را شفاف، صریح و ساده کرده؛ اطناب، حاشیه‌پردازی و ابهام را از آن زدود.

بررسی حاضر می‌تواند به ارائه معیارهایی برای نزدیک شدن به گونه علمی شفاف و ساده فارسی کمک کند و زمینه لازم را برای درک بهتر مسائل علمی و تخصصی و نیز ترجمه‌های روان‌تر و شفاف‌تر از متون علمی خارجی فراهم آورد. دستیابی به معیارهایی در زبان علم، به تالیف کتاب‌های علمی فارسی، به ویژه متون درسی یاری می‌رساند. همچنین کار مترجمان را در ترجمه متون علمی از زبان‌های دیگر به فارسی و برعکس - با نثری روان، شفاف و ساده - آسان می‌سازد.

نتایج این پژوهش شاید بتواند به ابهام‌زدایی متون علمی و پرهیز از تفسیرهای مختلف از آنها یاری رساند. نیز زمینه لازم را برای برنامه‌ریزی کتاب‌های درسی در سطوح مختلفی چون راهنمایی، دبیرستان و دانشگاه برپایه این معیارها فراهم سازد. از طریق علمی‌تر کردن متون درسی، ذهن دانش‌پژوهان آینده نیز

1 scientific variety

علمی تر خواهد شد. در عرصه آموزش فارسی به غیرفارسی زبانان نیز، ساده و شفاف سازی متون فارسی می تواند به درک بهتر آنان از این متون (متون علمی آموزشی) و تسلط آنان به این زبان کمک کند.

۱-۳ هدف های پژوهش

اگرچه بررسی هایی در راستای متون علمی فارسی صورت گرفته است، اما پژوهشی چندجانبه در این زمینه انجام نشده است. منظور از چندجانبه بودن این پژوهش، پرداختن به ویژگی های گونه علمی از دیدگاه هم زمانی و در زمانی و مقایسه علوم مختلف (چون پزشکی، فیزیک، جامعه شناسی) است. از سوی دیگر در این پژوهش، متون تالیفی و ترجمه ای به نوعی با یکدیگر مقایسه می شوند. بنابراین می توان هدف های اصلی پژوهش حاضر را در زیر فهرست کرد:

۱. شناسایی ویژگی های شاخص گونه علمی زبان فارسی و بررسی میزان کاربرد آنها در متون علمی فارسی.
۲. ارائه راه کارهایی برای تقویت و ارتقاء گونه علمی زبان فارسی و فراهم کردن زمینه لازم برای به کارگیری آنها در گفتار و نوشتار علمی در ایران.
۳. مجهز ساختن زبان فارسی به ابزار لازم جهت واکنش مناسب، سریع و همسو با تغییرات علمی جهان.
۴. آشنایی فرزندان این مرز و بوم با ابزار و شیوه نگارش علمی در راستای حفظ گونه علمی زبان فارسی.

۱-۴ پرسش‌های پژوهش

بر اساس هدف اصلی و کلی این پژوهش که بررسی ساختار گونه علمی زبان فارسی و سنجش توانایی آن در انتقال شفاف اطلاعات است، پنج سوال کلی در قالب فرانش تجربی^۱ دستور نقش‌گرای هلیدی^۳ در این رساله مطرح است. در فرانش تجربی از شش فرایند مادی^۴، فرایند ذهنی^۵، فرایند رابطه‌ای^۶، فرایند بیانی^۷، فرایند رفتاری^۸ و فرایند وجودی^۹ صحبت شده است؛ برای تحلیل متون مورد بررسی در این پژوهش، از هر شش فرایند استفاده می‌شود. لازم به ذکر است که در این پژوهش صرفاً به بررسی متون گونه علمی در قالب شش فرایند فرانش تجربی پرداخته می‌شود و بحث استعاره دستوری و اسم‌سازی – که در دیگر پژوهش‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌اند – در این پژوهش مطرح نخواهد شد.

۱. نمود فرایندهای شش‌گانه مورد بررسی در این پژوهش (فرایند مادی، فرایند ذهنی، فرایند

رابطه‌ای، فرایند بیانی، فرایند رفتاری، فرایند وجودی) در متون علمی تالیفی فارسی در سه رشته

پزشکی، جامعه‌شناسی و فیزیک به چه میزان است؟

۲. نمود فرایندها (فرایند مادی، فرایند ذهنی، فرایند رابطه‌ای، فرایند بیانی، فرایند رفتاری، فرایند

وجودی) در متون علمی ترجمه‌ای فارسی، در سه رشته مورد بررسی به چه میزان است؟

۳. نمود هر یک از فرایندها (فرایند مادی، فرایند ذهنی، فرایند رابطه‌ای، فرایند بیانی، فرایند رفتاری،

فرایند وجودی) در متون علمی گفتاری و نوشتاری فارسی، در هر یک از سه رشته مورد بررسی

در دوره جدید، به چه میزان است؟

۴. نمود فرایندها (فرایند مادی، فرایند ذهنی، فرایند رابطه‌ای، فرایند بیانی، فرایند رفتاری، فرایند

وجودی) در متون علمی فارسی در بازه زمانی ۶۰ ساله مورد بررسی به چه میزان است؟

۵. تاثیر میزان نمود فرایندها (فرایند مادی، فرایند ذهنی، فرایند رابطه‌ای، فرایند بیانی، فرایند رفتاری،

فرایند وجودی) در میزان درک دانش‌جویان چگونه است؟

1 experimental metafunction

2 Functional Grammar

3 M. K. Halliday

4 material process

5 mental process

6 relational process

7 verbal process

8 behavioral process

9 existential process

۵-۱ فرضیه‌های پژوهش

۱. از میان شش فرایند فرانقش تجربی، بسامد فرایند مادی در متون علمی تالیفی فارسی، در هر سه رشته مورد بررسی، شاخص‌تر از دیگر فرایندها است.
۲. نمود فرایندها در متون علمی ترجمه‌ای فارسی، با فرایندهای متون علمی تالیفی فارسی متفاوت است.
۳. نمود و ترکیب فرایندها در متون علمی گفتاری فارسی، برخلاف متون علمی نوشتاری فارسی، به زبان محاوره نزدیک‌تر بوده و این امر بر شفافیت بیشتر متون علمی گفتاری فارسی می‌افزاید.
۴. نمود فرایندها در متون علمی فارسی در دوره‌های زمانی مورد بررسی، حاکی از تغییر گونه علمی زبان فارسی به سوی شفافیت هرچه بیشتر در این گونه زبان فارسی است.
۵. در متون علمی فارسی، هرچه از فرایندهای ملموس به سمت فرایندهای غیرملموس پیش می‌رویم، میزان درک دانش‌جویان از متن کاهش می‌یابد.

۶-۱ روش پژوهش

به دلیل لزوم تحلیل‌های مختلف، داده‌های این پژوهش به شیوه‌های متفاوتی گردآوری و تحلیل می‌شوند. در ادامه، جامعه نمونه و شیوه‌های گردآوری داده‌ها توصیف خواهد شد. در این پژوهش از روش‌های اسنادی و میدانی استفاده می‌شود؛ در زمینه مسائل نظری و پیشینه و شناسایی و انتخاب متون مورد بررسی از روش اسنادی (کتابخانه‌ای) و برای متون گفتاری و محاوره از روش میدانی و ضبط گفتار استفاده شد.